

УДК 340.1

*Яна Леонтіївна Москаленко,
аспірантка відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ГЕРМЕНЕВТИКА ЯК СВІТОГЛЯДНА ЗАСАДА ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА

Герменевтика становить одне з найважливіших джерел сучасної методології у галузі теорії тлумачення права, заснованої на визнанні принципової ролі мови для адекватної інтерпретації та розуміння правових явищ [1, с. 3]. Виникнення неklasичних правових теорій призвело до проникнення у теорію права методів з інших гуманітарних наук. Ці методи часто орієнтовані на інші засади правового життя суспільства, що раніше ігнорувалися, оскільки «сучасні методи пізнання, що використовуються теорією держави і права, еволюціонують історично й обумовлені світоглядом конкретної цивілізації» [2, с. 29].

Необхідною передумовою для правильного здійснення і застосування норм права є тлумачення нормативних актів, адже без всебічного і глибокого розуміння змісту правових норм неможливе правове регулювання суспільного життя, зміцнення законності.

Проблема тлумачення є однією з традиційних проблем юридичної науки. Вона має самостійне значення в процесі наукового та повсякденного пізнання державно-правового життя.

Тлумачення права, в свою чергу, вимагає необхідного та наявного врахування особливостей світогляду, адже який світогляд, таке і тлумачення. Світогляд відображає певну систему цінностей, тому тлумачення залежить від світогляду, правової культури, правової свідомості та інших осіб, які застосовують чи тлумачать право. Зазначене, зокрема, й обумовлює актуальність цієї теми на сучасному етапі.

З огляду на це, метою статті є розкриття змісту категорії «герменевтика» та з'ясування її нерозривного зв'язку із правовим світоглядом.

У юридичній науці в XIX ст. проблемам тлумачення були присвячені праці таких європейських вчених, як Ф. Савіньї, Г. Пухта, а трохи пізніше — Є. Васьковський, О. Градовський, І. Покровський, Г. Шершеневич та ін.

Серед українських вчених варто згадати А. Козловського, О. Мережко, П. Рабіновича, М. Цвіка, В. Ткаченко, Л. Богачова, В. Опришко, О. Скакун та ін. Останнім часом з'являються праці, в яких юридична герменевтика розглядається як методологічна основа для пояснення процесу формування праворозуміння, правосвідомості, правового мислення. Це, зокрема, праці О. Атарщикової, Т. Дудаш, О. Мережко, О. Юшика.

Слід особливо відзначити дослідження саме герменевтичних аспектів у теорії права у працях А. Бернюкова, М. Блажевича, І. Блажевича, В. Гассемера, А. Кауфмана, А. Козловського, І. Малінової, О. Мережко, О. Овчиннікова, О. Писаревського, П. Рабіновича, П. Рікера, О. Скакун, В. Суслова та ін.

Незважаючи на зазначені наукові дослідження, вітчизняною юридичною наукою залишаються недостатньо вивченими такі теоретико-правові аспекти юридичної герменевтики, як взаємозв'язок та взаємодія герменевтики та тлумачення права, взаємозв'язок тлумачення права з правовим світоглядом тощо.

Вищий рівень методології юриспруденції становлять світогляд, тип домінуючого юридичного мислення та юридичні наукові парадигми.

Наші пращури дбали про те, щоб кожне поняття було наповнене змістом, вивірене людським розумом та досвідом. Саме світогляд тогочасного суспільства формував тогочасну

мудрість щодо тлумачення. Тому варто згадати влучні висловлювання мудреців давніх часів, які не втратили своєї глибини і сенсу й у сьогоденні: «*Ex antecedentibus et consequentibus fit optima interpretation*» — найкраще тлумачення випливає з того, що йому передує, і з того, що слідує; «*Nam ex antecedentibus et consequentibus fit optima interpretation*» — бо ж найкраще тлумачення отримується шляхом дослідження попередніх і наступних слів (тобто контексту); «*Glossa viperino est guae corrodit viscera textus*» — згубне те тлумачення, що знищує суть тексту [3, с. 3].

З огляду на це, варто зупинитися на деяких основних моментах світогляду, адже його формування бере свій початок з історичних глибин нашого буття.

Для кожної епохи розвитку людства притаманний свій домінуючий світогляд як цілісна сукупність домінуючих уявлень про світ, роль у ньому людини, а також похідних від них переконань, ідеалів, принципів, ціннісних орієнтацій пізнавальної і практичної діяльності людей, їхньої життєдіяльності в цілому.

Під світоглядом у літературі розуміють сукупність переконань, оцінок, поглядів та принципів, які визначають найзагальніше бачення та розуміння світу і місце особистості у ньому, а також її життєві позиції, програми поведінки та діяльності. Світогляд людини зумовлений особливостями суспільного буття та соціальними умовами. Світогляд, передусім, це процес чуттєво практичного ставлення людини до світу.

Український вчений О. Костенко, на основі принципу соціального натуралізму, що впливає з ідеї природної цілісності світу, визначає світогляд як властивий свідомості людини спосіб «бачення» («інструментальна концепція світогляду»). Цей спосіб «бачення» як інструмент для пізнання речей і вирішення різноманітних проблем людина обирає для себе, вирішуючи так зване «основне питання світогляду»: «Яка роль волі і свідомості людини у світі, що існує за законами Природи?» [4, с. 83–91].

Світогляд, на думку К. Абульханової-Славської, це не просто пізнання суб'єктом своєї позиції у світі, це також суспільна цінність цієї позиції, і готовність особи слідувати їй і відстоювати її. Водночас проявляється здатність свідомості спрямовувати особистість, організовуючи єдність її волі, почуттів і розуму. Тобто свідомість виражає особливості особистості, і, разом з тим, виступає регулятором її життєдіяльності, поведінки [5, с. 309].

З огляду на це, стає очевидним вплив світогляду та свідомості на весь процес правотлумачення як складову юридичної герменевтики.

Традиційно під світоглядом розуміють систему поглядів на об'єктивний світ і місце в ньому людини, на ставлення людини до навколишньої дійсності і самої себе, а також обумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їх переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності, ціннісні орієнтації. Світогляд — це далеко не всі погляди і уявлення про навколишній світ, а лише її граничне узагальнення. Найважливішою оцінкою світогляду є ступінь його істинності. Однак світогляд можна оцінювати і з погляду його систематичності, широти охоплення соціальної практики, глибини і всебічності осмислення життя, а також з погляду ефективності розв'язання проблем конкретної людини. При цьому можуть виникнути суперечності між різними ціннісними характеристиками.

Існують три основні типи світогляду — життєвий (щоденний), філософський і релігійний. Усі ці типи світогляду виявляють певну єдність, охоплюючи певне коло питань, наприклад, як дух співвідноситься з матерією, що таке людина і яке її місце у всезагальному взаємозв'язку явищ світу, як людина пізнає дійсність, що таке добро і зло, за якими ознаками розвивається людське суспільство. Гносеологічна структура світогляду утворюється в результаті узагальнення природничо-наукових, соціально-історичних, технічних і філософських знань.

Світогляд — це не лише зміст, а й спосіб усвідомлення дійсності, а також принципи життя, які визначають характер діяльності. Найважливіший компонент світогляду становлять ідеали як вирішальні життєві цілі. Характер уявлень про світ сприяє постановці певних цілей,

з узагальненням яких утворюється загальний життєвий план, формуються ідеали, які надають світогляду життєвої сили. Світогляд має величезний практичний життєвий смисл. Він впливає на норми поведінки, на ставлення людини до праці, до інших людей, на характер життєвих прагнень, на її побут, смаки та інтереси. Це своєрідна духовна призма, через яку сприймається і переживається все навколишнє.

Світогляд не завжди пов'язаний із переконаннями. У кожної людини її світоглядні погляди формуються у результаті тривалої, складної, часто болючої інтелектуальної роботи. Такі погляди стають фундаментом її духовної культури, суттю її «Я», визначають життєві позиції, її совість.

Світогляд окремої особистості, соціальної групи, певного суспільства або епохи, хоча і виявляються взаємно зв'язаними, істотно відрізняються один від одного як за особливостями процесу її формування, так і за своїм змістом. Світогляд може формуватися стихійно, на основі життєвого досвіду або в результаті взаємодії різних світоглядних установок або усвідомлено за допомогою теоретичного опрацювання фундаментальних ідей, ідеалів, принципів. Світогляд людини нерідко базується на її безпосередньому життєвому досвіді. На різних етапах розвитку культури можливості одержання інформації, звичайно, різні, але існує повсякденне життя, буденна свідомість у межах яких може формуватися світогляд [6, с. 806–807].

Загальне розуміння світогляду надало можливість науковцям визначити поняття правового світогляду. Правовий світогляд є духовно-інтелектуальним стрижнем для більшості ментальних феноменів, через правове мислення, яке відповідає за узгодження індивідуальних потреб особистості з універсальними загальнозначущими основами соціального співжиття, на основі ціннісно-ідеальних основ буття, розробляє правову ідею — загальноправовий ідеал, у координатах якого, за умови активної взаємодії правової свідомості, правового менталітету, здійснюється соціально-правова організація життєдіяльності особистості й суспільства [7, с. 13].

Таким чином, правовий світогляд прямо впливає на правову свідомість осіб, які тлумачать право. А отже, можна стверджувати, що юридична герменевтика є однією зі світоглядних засад тлумачення права.

Термін «герменевтика» походить від давньогрецького «*hermeneuein*», що означає — «висловлювати», «викладати», «перекладати», а також від слова «*hermeneia*» — «пояснення», «тлумачення», «інтерпретація». Історично поняття герменевтики відображало мистецтво передачі та тлумачення прихованого змісту тексту послання чи «іноказання».

Сутність герменевтики як універсального методу була розкрита, зокрема, Г.-Г. Гадамером. «Вже за своїм історичним походженням проблема герменевтики виходить за межі, обумовлені поняттям про метод, які сформувалися у сучасній науці. Розуміння і тлумачення текстів є не тільки науковим завданням, а й, очевидно, відноситься до усієї сукупності людського досвіду в цілому» [8, с. 38].

Класичною вважається думка вітчизняного професора М. Козюбри про те, що «ідейну спрямованість базисної юридичної науки теорії права і держави (а тому і юриспруденції в цілому) визначає покладений в її основу тип праворозуміння. Тип праворозуміння визначають у сучасній вітчизняній юридичній науці як зумовлений світоглядною позицією пізнаючого суб'єкта образ права, що відображає найбільш суттєві, відповідно до цієї позиції ознаки права» [9, с. 14].

Питання праворозуміння — природне, інтегративне, а не позитивне, тому юридична герменевтика залежить прямо від праворозуміння.

М. Цвік зазначає, що сучасне праворозуміння має ґрунтуватися на використанні досягнень світової науки — як сучасної, так і минулих часів. За таких умов розуміння права складається з добре забутого старого у поєднанні з новими інтерпретаціями окремих проявів правової матерії. Водночас він наголошує, що, «починаючи із Сократа, Платона й Аристотеля,

всі напрями в теорії сходяться на тому, що право має бути концентрованим виразом ідеалів справедливості, втіленням моральних принципів, що панують у суспільстві» [10, с. 26].

Г.-Г. Гадамер, як і його вчитель, вважав розуміння формою первинної даності буття людини, що не просто лежить в основі людського пізнавального ставлення до того чи іншого тексту, а є основою наших відносин зі світом.

О. Шульга наголошує на особливій ролі Г.-Г. Гадамера у його намаганні розкрити герменевтику через призму світогляду. Так, вчений пише, що, розвиваючи ідеї М. Хайдеггера, Г.-Г. Гадамер здійснив спробу перетворити герменевтику в найбільш універсальний філософський метод дослідження і світогляду. Розуміння розглядається Г.-Г. Гадамером не в традиційному розумінні, як акт людської діяльності, а як базисний «спосіб буття у світі» [11, с. 152]. Таким чином, герменевтична проблематика вже не обмежується методологічними питаннями тлумачення творів минулої культури (як у Ф. Шлейєрмахера), не зводиться до розробки методології гуманітарного пізнання (В. Дільтей), однак лежить в основі онтологічних структур людського буття (за концепцією М. Хайдеггера) та належить до базисних моментів людської комунікації та ставлення до дійсності.

Герменевтика, з її імперативом сприймати життя «яким воно є», спирається на індивідуальну свідомість. Її призначенням є пошук адекватного переживання через співпереживання і співрозуміння, з яких і складається знання мистецтва та наявного соціального буття [4, с. 50].

Історичний розвиток суспільства спричинив вдосконалення мислення людини, яке набувало дедалі логічного характеру та привело до урізноманітнення правового світогляду.

Юридична герменевтика здебільшого обмежується лише формулюванням загальнофілософських та соціологічних постулатів праворозумової діяльності. А спроби виходу на рівень конкретного тлумачення права з позиції герменевтики є поодинокими та сприймаються теоретиками права неоднозначно [13, с. 35]. З огляду на вказане постає необхідність з'ясування категоріально-понятійного апарату досліджуваної теми.

Юридична герменевтика як метод системної інтерпретації певного правового поняття, нормативного тексту сама трансформується у своєрідний герменевтичний ланцюг, що виникає на фоні концептуальних парадигм, які створюються різними історичними епохами. Інакше кажучи, для істинної інтерпретації надзвичайно важливо відслідкувати всю логіко-історичну спадкоємно-культурну генезу як правового поняття, так і правового тексту.

Юридична герменевтика, у свою чергу, має на меті також з'ясування сутності права та його розуміння. У межах герменевтичного підходу право розглядається як постійно триваючий процес розуміння інтерпретації цінностей і норм, що здійснюється на основі поєднання індивідуального життєвого досвіду та досвіду попередніх поколінь.

А. Овчинников пропонує розглядати герменевтику як входження у новий тип праворозуміння, в контексті якого природа права, його коріння розташовується в комунікативних глибинах людського духу. Цей тип праворозуміння повинен дати цілісне уявлення про право, подолавши обмеженість соціологічних, історичних, юридичних та інших підходів до нього.

Висновки природно-правової доктрини про зв'язок права з властивостями людей, наділеної свідомістю, інтерпретуються позитивною доктриною у вигляді визнання важливої ролі свідомості, ідеального, психологічного фактора у правотворенні і розвитку права. Визнається, що дослідження цієї ролі має величезне значення для вивчення самого права, пізнання його первісних джерел, природи (як фактора психіки людини), внутрішніх основ і генезису [14, с. 231].

Категорія праворозуміння, що заснована на класичній раціоналістичній парадигмі пізнання, виходить із протиставлення суб'єкта праворозуміння його об'єкту — правоявищу. Цей підхід до сутності праворозуміння підтверджується й сформульованими у сучасній вітчизняній (у широкому розумінні) юридичній літературі дефініціями праворозуміння.

Так, В. Перевалов формулює дефініцію поняття праворозуміння як «наукову категорію, яка відображає процес і результат цілеспрямованої мисленнєвої діяльності людини, який

включає у себе пізнання права, його сприйняття (оцінку) і ставлення до нього як до цілісного соціального явища» [15, с. 222]. В. Нерсисянц розглядає праворозуміння як «поняття права, єдність сутності та явища», ототожнюючи його з процесом пізнання права. П. Рабінювич вважає, що праворозуміння — це відображення у людській свідомості за посередництвом терміно-поняття «право» того явища, яке є істотним для існування і розвитку суб'єкта [16, с. 8]. А. Козловський вказує, що праворозуміння «завжди спрямоване на зовнішню соціальну реальність» [17, с. 105]. А. Овчинніков дійшов висновку про те, що термін «праворозуміння» у сучасній теорії права позначає наукову категорію, яка відображає процес і результат мисленнєвої діяльності людини, що включає в себе пізнання права та його оцінку як цілісного явища [18, с. 20].

Існує й інший підхід до встановлення сутності праворозуміння, який можна назвати не-класичним, насамперед з огляду на те, що він заснований на ірраціональній методології, зокрема на використанні загальної теорії розуміння — герменевтики, розробленої у межах феноменолого-герменевтичної традиції. Специфікою ірраціональності такої методології є насамперед невіддільність об'єкта пізнання від його суб'єкта, можливість розглядати об'єкт лише крізь призму одного суб'єкта, але неодмінно у його взаємозв'язку з іншим суб'єктом (автором).

Отже, з-поміж різних аспектів проблеми праворозуміння найменш дослідженим можна вважати питання про сутність праворозуміння саме з позицій некласичного підходу. У цьому напрямі найбільш перспективною методологією видається саме загальна теорія розуміння — герменевтика.

Провідні вітчизняні вчені в галузі теорії держави і права зазначають, що розуміння права завжди спиралося на загальне світорозуміння, уявлення про закономірності існування природи і суспільства. Зміни у підходах до філософського осмислення дійсності безпосередньо покликані впливати на поняття права, визначення його джерел і сутності, на оцінку самої можливості його пізнання, ролі і призначення у суспільстві. Філософські питання про співвідношення матерії і свідомості, можливості пізнання світу, шляхи розвитку суспільства, творчу роль людини у його перетворенні — все це юридична наука не тільки акумулювала, а й застосовувала [14, с. 225].

Отже, з огляду на викладене вище, можна зробити висновок про те, що юридична герменевтика, яка основне своє призначення реалізує саме в праворозумінні, — є сучасним методологічним напрямом у галузі юриспруденції, в центрі дослідження якого перебуває процес інтерпретації, що є віддзеркаленням певного світогляду.

Сучасна юридична герменевтика ставить перед собою нові завдання, викликані прагненням до розвитку громадянського суспільства та правової держави, що можуть бути здійснені через призму вдосконалення правового світогляду.

З огляду на зазначене, можна сформулювати висновки про те, що герменевтика є світоглядною засадою тлумачення права, оскільки має визначальну роль у пошуках висновків та положень, які допомагають у подальшому розвитку тлумачення юридичних текстів, що здійснюється завдяки розвинутому правовому світогляду.

Список використаних джерел

1. Хабибулина Н. И. Политико-правовые проблемы семиотического анализа языка закона (теоретико-методологическое исследование) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 / Н. И. Хабибулина. — СПб., 2001. — 24 с.
2. Честнов И. Л. Актуальные проблемы теории государства и права: эпистемология государства и права : учеб. пособ. / И. Л. Честнов. — М. : Знание: ИВЭСЭП, 2004. — 63 с.
3. Лилак Д. Д. Мудрість прадавніх про право, закон, владу, правосуддя / Д. Д. Лилак. — К. : Оріяни, 2000. — 144 с.
4. Костенко О. М. Що є право? Про основи «натуралістичної» юриспруденції у світлі соціального натуралізму / О. М. Костенко // Право України. — 2010. — № 4. — С. 83–91.

5. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. — М. : Наука, 1980. — 335 с.
6. *Енциклопедія освіти* / гол. ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
7. Коробка В. М. Правовий світогляд і близькі до нього ментальні феномени: порівняльно-правовий аналіз на основі співвідношення / В. М. Коробка // *Право і суспільство*. — 2010. — № 4. — С. 9–14.
8. Козлихин И. Ю. О нетрадиционных подходах к праву / И. Ю. Козлихин // *Правоведение*. — 2006. — № 1. — С. 31–40.
9. Козюбра М. І. Праворозуміння: поняття, типи та рівні / М. І. Козюбра // *Право України*. — 2010. — № 4. — С. 10–21.
10. Цвік М. В. Праворозуміння (значення повторюваності суспільних відносин для його дослідження) / М. В. Цвік // *Право України*. — 2010. — № 4. — С. 22–28.
11. Шульга Е. Н. Проблема «герменевтического круга» и диалектика понимания / Е. Н. Шульга // *Герменевтика: история и современность: критические очерки*. — М. : Мысль, 1985. — С. 143–161.
12. Квіт С. М. Основи герменевтики : навч. посіб. / С. М. Квіт. — К. : КМ Академія, 2003. — 192 с.
13. Бочин Г. И. Филологическая герменевтика / Г. И. Бочин. — М., 1982.
14. *Теорія держави і права. Академічний курс : підручник* / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 688 с.
15. *Перевалов В. Д. Понимание права в мировой и отечественной юриспруденции* / В. Д. Перевалов // *Теория государства и права* / под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. — М. : НОРМА, 1998. — С. 222–228.
16. Рабінович П. М. Праворозуміння як фундамент юридичної науки і практики / П. М. Рабінович // *Юридичний вісник України*. — 2006. — № 44. — С. 8–9.
17. Козловський А. А. Право як пізнання: введення в гносеологію права : монографія / А. А. Козловський. — Чернівці : Рута, 1999. — 295 с.
18. Овчинников А. И. Правовое мышление в герменевтической парадигме : монография / А. И. Овчинников. — Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 2002. — 285 с.

Москаленко Я. Л. Герменевтика як світоглядна засада тлумачення права

У статті розкривається вплив світогляду на весь процес правотлумачення як складову юридичної герменевтики. Наголошується на тому, що категорія «герменевтика» має нерозривний зв'язок із правовим світоглядом. Тлумачення права в герменевтичному розумінні залежить від рівня правового світогляду, правової культури, правової свідомості тощо. Автор дійшов висновку про те, що юридична герменевтика, яка основне своє призначення реалізує у праворозумінні, — є сучасним методологічним напрямом у галузі юриспруденції, в центрі дослідження якого перебуває процес інтерпретації, що є віддзеркаленням певного світогляду.

Ключові слова: герменевтика, тлумачення права, правовий світогляд, право, праворозуміння.

Москаленко Я. Л. Герменевтика как мировоззренческая основа толкования права

В статье раскрывается влияние мировоззрения на весь процесс правотолкования как составляющую юридической герменевтики. Подчеркивается, что категория «герменевтика» имеет неразрывную связь с правовым мировоззрением. Толкование права в герменевтическом смысле зависит от уровня правового мировоззрения, правовой культуры, правового сознания и т. п. Автор пришел к выводу, что юридическая герменевтика, которая основное свое предназначение реализует в правопонимании, — есть современным методологическим направлением в области юриспруденции, в центре исследования которого находится процесс интерпретации, отображающий определенную степень мировоззрения.

Ключевые слова: герменевтика, толкование права, правовое мировоззрение, право, правопонимание.

Moskalenko Y. Hermeneutics as the ideological basis of legal interpretation

The article deals with the influence of ideology on the entire process interpretation of the law as part of legal hermeneutics. It is emphasized that the category of «hermeneutics» is an indissoluble connection with legal worldview. Interpretation of law in hermeneutic understanding depends on the level of legal philosophy, legal awareness, legal awareness and more. The author concludes that legal hermeneutics that its main purpose scores in thinking — is a modern methodological trend in jurisprudence, in the center of the study which is the process of interpretation, which is a reflection of a particular worldview.

Key words: hermeneutics, interpretation of the law, legal ideology, law, understanding.

УДК 340.11.:340.12:340.(091):340.1(091)

*Ірина Володимирівна Музика,
старший науковий співробітник
відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, доцент*

ГЕНЕЗИС ПРАВОВОГО СВІТОГЛЯДУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОРАЛЬНОСТІ: ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розуміння філософсько-світоглядного підґрунтя права дозволяє віднайти «ключ» до осмислення плюралізму правового світогляду та його генезису в умовах взаємодії й протистояння різних культур і систем цінностей.

Нині проблеми становлення та трансформації правового світогляду тільки починають вивчатися правознавцями. Однією з піонерських праць цієї тематики є монографія В. Коробки «Правовое мировоззрение» [1], в якій приділено увагу становленню й розвитку правового світогляду. Історико-правові й аксіологічні аспекти юридичного світогляду розглянуті у дисертації Г. Паластрової [2]. Важливе значення для написання цієї статті мали праці представників сучасних вітчизняних та зарубіжних філософських шкіл. Зокрема, праця В. Букреєва та І. Римської «Етика права» [3], монографія М. Рогожі «Соціальна мораль: колізії мінімалізму» [4]. Для формулювання поняттєво-термінологічного апарату статті важливе значення мали праці вітчизняних філософів В. Шинкарука, М. Поповича, В. Жадько, А. Бойко, Д. Сепетого, У. Рудницької та ін.

Метою статті є постановка проблеми осмислення генезису правового світогляду у процесі трансформації моральності як конкретно-історичних систем норм і цінностей.

Для вирішення завдань, визначених метою дослідження, необхідно сформулювати поняттєво-термінологічний апарат. З урахуванням точок зору А. Черненко [5, с. 79], Г. Паластрової [2, с. 7] і В. Коробки [1, с. 8–9] можна категоризувати поняття правового світогляду як багатовимірне утворення, форму відображення правової реальності у свідомості людини крізь призму життєвих інтересів, суспільних відносин, правових почуттів, відчуттів, інтуїтивних уявлень, теоретичних поглядів, переконань, ціннісних орієнтирів, оцінок, принципів, що визначають бачення, розуміння і сприйняття права, ставлення до нього людини й зумовлюють життєві позиції, програми, моделі поведінки та діяння людей.

Структура правового світогляду складається з таких рівнів і елементів: гносеологічного (знання, уявлення, теоретичні погляди); аксіологічного (ідеали, ціннісні орієнтири і системи цінностей, оцінки, переконання, принципи); психологічного (правові почуття, емоції, переживання, відчуття); праксеологічного (воля, діяння, програми і моделі поведінки).

Меті нашого дослідження найбільш відповідає дефініція моральності, яка сформульована А. Ландіною: моральність — це порядок відносин між людьми у суспільстві, встановлений нормами моралі; стан, який виникає в результаті дії норм моралі; сфера людських відносин, які регулюються нормами моралі [6, с. 32–33].

Становлення сучасного правового світогляду пов'язують із «моральною революцією» епохи Модерну (епохи Нового і Новітнього часу), коли набувають концептуальних рис два, незалежні один від одного, образи моралі. Перший засновується на розумінні людини як суспільного індивіда, а отже, мораль постає як суспільна мораль. Другий — на розумінні людини як спрямованої до ідеалу особистості, а мораль у цьому випадку розглядається як шлях до удос-